

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**O ABORDARE FILOSOFICĂ A PLURALISMULUI POLITIC
(REZUMAT)**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC

Prof. Univ. Dr. LIVIU-PETRU ZĂPĂRȚAN

Drd. FĂRCAȘ I.E. IOAN

CLUJ-NAPOCA

2012

CUPRINS

Cuprins.....	p. 3
Cap. I. Liniamentele pluralismului politic.....	p. 4
1. Rădăcinile pluralismului.....	p. 5
2. Democratizarea societății.....	p. 27
Cap. II. Modelul european al pluralismului.....	p. 61
1. Apariția curentului personalist.....	p. 61
2. Pluralismul la Isaiah Berlin.....	p. 82
Cap. III. Pluralismul politic în S.U.A.....	p. 119
1. Teoria pluralismului american.....	p. 119
2. Regândirea pluralismului.....	p. 146
3. Democrația pluralistă și suveranitatea.....	p. 154
Cap. IV. Toleranța.....	p. 166
1. Introducere.....	p. 166
2. Problema toleranței la marii gânditori.....	p. 171
3. Toleranța – pluralism – drepturile omului.....	p. 183
Concluzii.....	p. 188
Bibliografie.....	p. 207

Cuvinte cheie: pluralism, democratizare, personalism, democrație pluralistă, suveranitate, toleranța, drepturile omului.

REZUMAT

Apariția tezelor pluralismului în filosofia politică modernă

Tema prezentei lucrări o reprezintă „apariția tezelor pluralismului în filosofia politică modernă”. Termenul pluralism are o bogăție de determinații, dar în esență exprimă o viziune sau o concepție despre realitate care se explică prin mai multe principii sau entități. De aceea, există un pluralism filosofic, politic, social, moral, cultural, religios, valoric, metodologic, etc.

Din punct de vedere metafizic, termenul pluralism desemnează doctrinele filosofice în cadrul cărora se împletesc substanțe sau principii, în opoziție cu monismul ca doctrină a unui principiu unic, dar și cu dualismul care adesea diferă de pluralism (dualismul pitagoreic, platonice, cartezian, kantian), pentru că acesta a fost conceput ca replică la monism¹

În gândirea politică, pluralismul se afirmă abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și apoi, în cel următor, dar mai ales în raport cu experiența celor două forme de totalitarism, cel fascist și cel stalinist. Așa cum scrie N. Bobbio, pluralismul politic nu se confundă cu un antistatalism, deși contestă atotputernicia statului și nici cu un atomism².

Premisele istorice care au stat la baza dezvoltării teoriei politice pluraliste din secolul al XIX-lea au fost ideile elaborate de Hobbes care condamna partidele care se comportau ca „un stat în stat”; de Spinoza care făcea referire la armonia statală în lucrarea *Etica* (1677); de Rousseau care reprezintă un punct de referință în gândirea democratică și care considera că „asocierile parțiale” erau periculoase pentru voința generală – *Contractul social* (1762). Problema recunoașterii partidului ca element de bază al teoriei pluraliste a apărut în ideile exprimate de Hume și de Madison. Pluralismul s-a dezvoltat pe două planuri diferite. Pe de o parte, s-au dezvoltat teoriile gândirii politice americane. Pe de altă parte, s-au conturat teoriile experienței europene a pluralismului³.

Pluralismul american a fost inițiat de Alexis de Tocqueville, dar bazele acestuia au fost puse de Arthur Bentley – primul teoretician al pluralismului american, care scria că guvernul nu are o existență abstractă, ci are la bază acțiunea concretă a grupurilor sociale. Pornind de la bazele teoretice expuse de A. Bentley, Truman a opinat că categoria politică a

---

¹ S. Caramella, P. Gomasca, Despre pluralismul filosofic, în vol. Enciclopedia Filosofica, Vol. Nono, Bompiani, Milano, 2006, p. 8721.

² N. Bobbio, Pluralismo, în Dizionario di politica, diretto da N. Bobbio, N. Matteucci, G. Pasquino, Milano, 1992, p. 798.

³ P. Gomasca, Despre pluralismul politic, în vol. Enciclopedia Filosofica, Vol. Nono, Bompiani, Milano, 2006, pp. 8724-8725.

„grupului” era necesară pentru a crea, de o manieră autentică, relația dintre individ și stat; iar MacIver considera că adevărații protagoniști ai procesului politic nu erau indivizii, ci grupurile și comunitatea. Ulterior, Robert A. Dahl s-a ocupat, în lucrările sale, de consolidarea teoriei pluralismului american. Acestuia îi aparține și noțiunea de „poliarhie” care este definiția modernă a democrației. În ciuda faptului că a pus bazele teoretice ale democrației pluraliste, Dahl nu s-a sfiit să arate și pericolele acesteia. Alături de Robert A. Dahl, trebuie amintit și J. Rawls care era de părere că dacă este adevărat că pluralitatea nu este un aspect fericit al condiției umane, atunci aceasta este rezultatul liberului exercițiu al libertății de gândire a individului⁴.

Una dintre rădăcinile pluralismului european o reprezintă teoria lui Montesquieu despre „corpurile intermediare”, dar în Europa, adevăratul protagonist al pluralismului îl reprezintă statul, ca expresie a unității politice. După Otto von Gierke și William Maitland, teoria corpurilor intermediare și-a găsit în sfârșit un spațiu de legitimare. Pornind de la acești doi autori, se dezvoltă două modele de pluralism: pluralismul creștin-social și cel socialist. Pluralismul creștin-social își are rădăcinile în *Enciclica Rerum Novarum*, dar bazele acestuia au fost puse de către E. Mounier și „revoluția personalistă a acestuia”, de Constituția pastorală *Gaudium et Spes*, de Maritain, Tillich și Bubber. În ceea ce privește pluralismul socialist (caracteristic acestuia fiindu-i „pluralismul marxist”), acesta a fost reprezentat de Proudhon care susținea necesitatea de multiplicare a centrelor de putere; de Georges Gurvitch care făcea referire la afirmarea unui „drept social”; de G. D. Cole și S. G. Hobson care au pus bazele mișcării „guild socialism”; de Adriano Olivetti care a pus bazele „mișcării comunității” la finele celui de-al Doilea Război Mondial. După cel de-al Doilea Război Mondial, teoria pluralistă europeană a fost susținută de Pietro Rescigno, Alessandro Pizzorno, J. H. Kaiser, Rainer Eisfeld și alții⁵.

Primul capitol al prezentei lucrări intitulat „Linialementele pluralismului politic” este structurat în două părți: prima parte se referă la rădăcinile pluralismului, iar cea de-a doua la contribuțiile pluralismului la procesul de democratizare a societății. Pluralismul își are originile filosofice în viziunile liberale ce se opun conducerii exercitate de către o singură persoană (ca în monarhiile absolute sau dictatoriale), de către o singură idee sau religie dominantă. Pluralismul s-a dezvoltat în baza ideilor liberale și militează pentru o guvernare constituțională bazată pe: drepturile individului, pe echilibrul instituțional și pe sisteme de

---

⁴ Ibidem, pp. 8725-8726.

⁵ Ibidem, pp. 8726-8727.

guvernare descentralizate sau federale. La jumătatea secolului al XIX-lea poziția liberală a fost foarte bine articulată, treptat însă pluralismul a căutat un drum propriu, astfel că, la sfârșitul secolului al XIX-lea poziția pluralistă a putut fi complet separată de liberalism⁶.

Pluralismul clasic a insistat asupra importanței dezvoltării individuale ca rațiune a vieții umane care justifică drepturile individuale în detrimentul statului. Pluraliștii au pus de asemenea accentul pe grupurile și asociațiile voluntare în efortul acestora de a transcende statul în comparație cu individul sau absolutismul în comparație cu liberalismul. Un aspect distinct este oferit de S.U.A. unde sosirea unui mare număr de imigranți în mod continuu și vasta expansiune a orașelor industriale a stârnit teama printre liberali, care credeau că este periclitată cultura democratică stabilită. În realitate, nu era nimic îngrijorător în aceste evenimente, deoarece noii veniți și-au conservat puternicele rădăcini culturale proprii și s-au adaptat la condițiile americane, au asimilat politica și economia S.U.A.

În Europa începutului de secol al XX-lea, gândirea pluralistă s-a dezvoltat în legătură cu vechile organizații cum erau bisericile sau asociațiile de caritate. Pluraliștii conservatori au subliniat importanța organizațiilor intermediare ca punți de legătură între clasa de afaceri și clasa muncitoare, responsabilizarea mediului de afaceri în interacțiunea cu clasa muncitoare. În câteva țări europene din Scandinavia și Anglia, pluralismul s-a situat alături de ideile social democratice despre un stat al bunăstării așa cum s-au dezvoltat acestea în secolul al XX-lea. În contrast, pluralismul European propune un sistem mai organizat și se întreabă cum o bunăstare a instituțiilor statului ar putea atenua conflictele dintre mediul de afaceri și forța de muncă. În S.U.A. pluralismul era mai larg în cuprinderea socială, considerând că orice grupare este capabilă să influențeze politică. Atât pluralismul American, cât și cel European au văzut rezolvarea problemelor politice în alegerea unui guvern reprezentativ⁷.

Diferitele accente ale filosofiei pluraliste s-au reunit și au ajuns la o rezonanță culturală mai profundă și mai clară în S.U.A. și în Anglia în preajma celui de-al Doilea Război Mondial. Explicația acestei atitudini a fost dată de către Hannah Arendt (1951) care a văzut pericolul totalitarismului ca pe o automatizare socială, în care fiecare asociație intermediară (familie, religie, cluburi de afaceri, universități sau media) sunt distruse sau preluate de către stat⁸. În același sens și Karl Popper a remarcat conflictul dintre totalitarism și pluralism ca expresie a luptei dintre societatea deschisă și inamicii acesteia. Mesajul principal

---

⁶ John S. Dryzek, Patrick Dunleavy, *Theories of the Democratic State*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, pp. 35-37.

⁷ *Ibidem*, pp. 38-39.

⁸ Margaret Canovan, *Arendt's theory of totalitarianism: a reassessment*, în vol. Dana Richard Villa (edit.), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*, Cambridge Univ. Press, New York, 2000, pp. 25 și următ.

era că orice argument pentru „despotismul luminat duce în mod inevitabil la monism de stat” astfel încât totalitarismul este „unul dintre cele mai puternice și periculoase argumente din întreaga istorie a gândirii umane”. K. R. Popper era de părere că într-o societate deschisă ar trebui să fie planificate, contemplate și acceptate numai „mecanismele sociale de pace”, deoarece soluțiile mai radicale pentru redresarea bolilor sociale vor fi întotdeauna sortite eșecului. Confruntându-se cu eșecul, instigatorii acestora ar fi tentați să traverseze panta alunecoasă a constrângerii pentru a determina funcționarea planurilor lor⁹.

În 1950 sociologul britanic, T.H. Marshall a scris despre evoluția pluralismului, subliniind atașamentul lui la un inevitabil proces de modernizare, în care drepturile cetățenilor în democrațiile liberare s-au dezvoltat în democrații sociale, în trei faze. În primul rând, putem vorbi despre *faza drepturilor civice și juridice* – care presupun dreptul la proprietate și moștenire, dreptul de a fonda companii și întreprinderi și protecție legală împotriva rechiziționării și interferării arbitrare a statului; apoi despre *faza drepturilor politice* precum libertatea cuvântului și asocierii (de exemplu sindicatele), dezvoltarea francizelor și apariția democrației liberale; iar în cele din urmă despre *faza drepturilor economice și sociale* exprimate în măsurile de siguranță luate împotriva sărăciei cauzate de lipsa locului de muncă, grija pentru persoanele vârstnice, pentru un trai decent și asigurări de sănătate¹⁰.

În ceea ce privește politica S.U.A., anii 50 și 60 sunt anii de apogeu ai influenței pluraliste în știința politică. În ciuda caracterului presupus obiectiv, la mijlocul secolului al XX-lea, mulți politologi americani își prezentau și puneau în practică împreună modelele explicative și normative¹¹. În acest context, Robert Dahl introduce conceptul de „poliarhie” pentru a descrie un sistem politic ce oferă control în politica celor mulți, dar și pentru a caracteriza extensiile imperfecte prin care ideile liberal-democrate au fost realizate în America, în Europa și în alte state cu o guvernare reprezentativă. Autorul a recunoscut explicit că în afară de vot, cu câteva excepții, resursele care au influențat politicienii și procesul politic au fost distribuite inegal¹². „Dacă se va examina fiecare decizie politică cu atenție, cred că tot timpul se va descoperi că doar o foarte mică proporție din electorat își aduce activ aportul în influențarea unui politician”¹³.

---

⁹ Karl R. Popper, *The Open Society and its Enemies*, Routledge & Kegan Paul, London, 1966.

¹⁰ T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class, and Other Essays*, Cambridge University Press, Cambridge, 1950.

¹¹ Seymour Martin Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*, Doubleday, Garden City, 1960, p. 403.

¹² Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City*, Yale University Press, New Haven, 1961, p. 228.

¹³ Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory*, University of Chicago Press, Chicago, 1956, p. 130.

Procesul de „pluralizare” a fost descris prin intermediul a trei teorii. Prima teorie se referă la „puterea elitei” și a fost emisă de Floyd Hunter și interpretată de R. Dahl și N.W. Polsby. În acest context, se impune să amintim semnificația dată de diverși autori termenului de elită în gândirea modernă. L. P. Zăpârțan reține bogatele semnificații ale acestui termen. Într-un sens larg, acesta desemnează pe cei care obțin performanțe remarcabile într-un anumit gen de activități, persoane care au aptitudini deosebite sau care depun un „efort de excepție”. Într-un alt sens, care are conotații rasiste, termenul de elită îi desemnează pe acei indivizi care au depășit baremurile cele mai înalte din punct de vedere al cultivării trăsăturilor persoanei umane. Aceste accepțiuni ale termenului de elită au fost utilizate și în teoria politică, iar sensul concret al termenului se identifică, în opinia autorului, în „dependență directă cu liniamentele ideologice care îi stau la bază”¹⁴.

Egalitatea socială este o condiție a justiției absolute. Corectitudinea sau justiția relativă sunt cel mai des întâlnite. Echitatea este mult mai des întâlnită atunci când liderii politici sunt mai responsabili față de susținătorii acestora. Prin urmare, se consideră că responsabilitatea liderilor generează cooperarea acestora cu susținătorii lor. Una dintre problemele promovării echității este aceea a prevenirii elitelor de la menținerea controalelor birocratice asupra susținătorilor acestora¹⁵. Într-o democrație pluralistă nu este suficient ca apartenența la un grup să aducă diferențierea și nici ca elitele să devină mai responsabile. Adevărata responsabilitate înseamnă reducerea inegalității dintre diversele segmente ale societății. Atunci când oamenii se simt egali, este mai puțin probabil ca aceștia să accepte o regulă birocratică absolută. Prin urmare, adevărata egalitate este forma finală a echității. Pluralismul acoperă teoria liberală a pieței politice. Noțiunea de competiție individuală este înlocuită de o rețea a competiției, influenței, responsabilității și informației organizaționale, în cadrul căreia grupurile se pot organiza și, prin exercitarea drepturilor lor, își pot realiza interesele prin influențarea finalităților politicii. Cei care au o putere mai mică încearcă să își convertească interesele în valori, iar cei care au o putere mai mare încearcă să transforme valorile în interese. Stabilitatea sistemului pluralist se bazează pe: menținerea regulilor consensuale; convertirea valorilor în interese prin intermediul competiției organizaționale; ghidarea societății către egalitate; și anticiparea conversiunii intereselor în valori de către care nu dețin întreaga putere¹⁶.

---

¹⁴ Liviu Petru Zăpârțan, *Contribuții la critica teoriilor elitare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, pp. 15-16.

¹⁵ Robert Michels, *Political Parties, The Free Press*, Glencoe, 1958, pp. 393-409.

¹⁶ Everett Carll Ladd jr., *Negro Political Leadership in the South*, Atheneum, New York, 1969.

Având în vedere atât tendințele de fragmentare, cât și pe cele de coeziune, teoria pluralismului asociativ ridică anumite semne de întrebare referitoare la condițiile care previn formarea și susținerea acestuia. Una dintre teoriile cele mai interesante referitoare la aceste condiții a fost avansată de E. Nordlinger. Autorul stabilește o teorie a condițiilor care trebuie examinate pentru reprezentarea asocierii teoretice¹⁷.

Pornind de la termenii de „popor” și „putere”, democrația a fost definită ca „puterea poporului”. Datorită faptului că semnificațiile termenului de putere variază în raport de situația istorică la care ne referim, s-a considerat că exercitarea puterii este un atribut al activității elitelor. Din acest punct de vedere se poate constata că „în nici un regim politic masa de cetățeni nu ajunge să se guverneze cu adevărat, în forme reale, ci este sau poate fi solicitată la această activitate, în forme mai ample sau mai restrânse”. L.P. Zăpârțan a constatat faptul că odată cu acumularea experiențelor democratice se pot degaja caracteristicile de bază ale oricărui regim politic democratic, putându-se astfel crea un „model de viață politică democratică” la care să se raporteze diversele practici politice. Pentru crearea acestui „model” autorul are în vedere mai multe criterii, precum: raportarea la un set de trăsături în măsură să medieze relațiile cu realitatea politică; caracterizarea unui regim politic în funcție de specificul raporturilor care se nasc între agenții politici în legătură cu participarea la organizarea și conducerea generală a societății, în legătură cu puterea, dar și în funcție de felul în care instituționalizează funcția de organizare și de conducere a unei societăți; și ideea că „un regim politic democratic se definește, într-un plan mai larg, prin existența unor multiple canale de participare a poporului la guvernare”¹⁸.

Democrația este un set de condiții care pot fi aproximate în viața reală. În opinia lui R.A. Dahl, o caracteristică cheie a democrației o reprezintă „răspunderea continuă a guvernării la cerințele cetățenilor – considerați egali din punct de vedere politic”¹⁹. Dahl arată că posibilitatea ca un regim să fie poliarchic crește direct proporțional cu creșterea nivelului socio-economic al acestuia²⁰.

Cercetările referitoare la poliarchie arată că aceasta nu poate funcționa într-un regim politic caracterizat de inegalități și de clivaje extreme²¹. La Dahl, teoria poliarchie începe cu o critică la adresa celor două forme de pluralism, care văd libertatea ca fiind un scop în sine și

---

¹⁷ D. Apter, op. cit., pp. 321-323; Benjamin R. Barber, *The Death of Communal Liberty*, Princeton University Press, Princeton, 1974.

¹⁸ Liviu-Petru Zăpârțan, *Doctrina Politice*, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1994, pp. 44-51.

¹⁹ Robert A. Dahl, *Polyarchy*, Yale University Press, New Haven, 1971, p. 1.

²⁰ Robert A. Dahl, *Polyarchy*, Yale University Press, New Haven, 1971, p. 65.

²¹ Robert A. Dahl, *Polyarchy*, op. cit., p. 218.

care caută să maximizeze atât libertatea, cât și suveranitatea și egalitatea. Nici una dintre aceste forme nu este însă suficientă pentru a justifica teoria poliarchiei. Poliarchia funcționează în măsura în care se aplică principiul majorității care presupune alegerea alternativei celei mai apreciate dintre un număr de mai multe alternative²². Dahl leagă dinamica procesului de schimbare de cea a structurii politice²³.

În literatura de specialitate se consideră ce cele mai elaborate încercări de a transpune teoriile pluraliste în sisteme informaționale au fost făcute de K. W. Deutsch și de D. Easton²⁴, dar și de B. Barry, care recurgând la o interpretare filosofică a unor termeni precum echitate, interes, bunăstare și interes public a arătat felul în care ierarhia poate duce la îndeplinirea țelurilor unei anumite culturi²⁵. Pluralismul nu este singura teorie sau idee care definește relația dintre egalitate, participare, răspundere, clivaje, consens, stabilitate și creștere. Acești factori pot fi combinați sub diverse forme, pentru că ei reprezintă ingredientele de bază ale teoriilor moderne despre democrație²⁶. În partea a doua a primului capitol am făcut referiri la modelul cibernetic al pluralismului, la importanța partidelor politice pentru crearea unei democrații, pentru ca în finalul primului capitol să ne oprim atenția asupra crizei și a schimbării în gândirea pluralistă, la neo-pluralism și la criticile aduse pluralismului.

Capitolul doi, intitulat „Modelul european al pluralismului” este consacrat abordării apariției curentului pluralist în Europa și marilor gânditori care au pus bazele teoriei pluraliste și ale statului democrat în Europa, precum Machiavelli, Grotius, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Mounier, Maritain, Tillich, Pye, Buber, Berlin și Zăpârțan. Gândirea politică modernă, de sorginte machiavelică, s-a structurat în jurul categoriei autorității, făcând din aceasta principala sa problemă și acceptând ca model disjuncția excesivă dintre politică și morală. În doctrină s-a reținut că gândirea politică a lui Machiavelli deschide o nouă linie de evoluție, rupându-se de gândirea politică anterioară datorită noii perspective din care și-a propus să cerceteze fenomenul politic²⁷. Locul omului este luat de „societatea civilă”, discursul despre fenomenul politic vizând statul și societatea civilă. Gândirea modernă și-a asumat consecințele dispariției omului din spațiul gândirii politice și drept urmare, au apărut anumite „prelungiri” ale acestei dispariții, concretizate în teorii despre societatea civilă,

---

²² Robert A. Dahl, A Preface to Democratic Theory, University of Chicago Press, Chicago, 1956, pp. 63-64.

²³ Robert A. Dahl, A Preface to Democratic Theory, University of Chicago Press, Chicago, 1956.

²⁴ Karl W. Deutsch, The Nerves of Government, The Free Press, New York, 1963; David Easton, A Systems Analysis of Political Life, Wiley, New York, 1964.

²⁵ Brian Barry, Political Argument, Routledge and Kegan Paul, London, 1965.

²⁶ D. Apter, op. cit., p. 333.

²⁷ Viorel Cernica, Cetatea sub blocada ideii, Schița fenomenologică a istoriei gândirii politice, Institutul european, Iași, 2005, p. 143.

despre dreptul civil, despre contractul social, despre legea naturală, despre drepturile omului, etc. Th. Hobbes, H. Grotius, B. Spinoza, J. Locke, J. J. Rousseau, B. Constant, A. de Tocqueville sunt unii dintre cei care vor lucra la impunerea noului obiect al gândirii politice: statul și societatea civilă.²⁸

Gândirea modernă instituie rolul individului liber, egal cu semenii și rațional în constituirea relațiilor cu ei. Modelul liberal modern instituit de Locke este îmbogățit de către Montesquieu în opera căruia există două concepte care îi structurează discursul despre fenomenul politic: legea și grupul social. Jean-Jacques Rousseau este socotit de unii istorici ai gândirii politice drept fondator al tradiției teoriilor despre democrație în epoca modernă. Pierre Manent afirmă în legătură cu gândirea politică a lui Rousseau: „Cu Rousseau, gândirea politică modernă ajunge la expresia și perplexitatea sa ultimă. Ea nu se întoarce împotriva liberalismului decât pentru că i-a dus până la capăt impulsul și logica originară: să construiască un corp politic unitar, pornind de la indivizi presupuși ca radical independenți”²⁹. După J. J. Rousseau, gândirea politică intră într-o nouă fază. Semnificative pentru istoria gândirii politice devin două fapte: constituirea doctrinelor politice și distribuirea sistemului gândirii politice pe două serii de fapte: doctrinele politice (liberalismul, conservatorismul, socialismul, comunismul, etc.) și paradigmele politice - care asigură continuitatea istoriei gândirii politice, deși ele nu prelungesc vechea gândire politică³⁰.

În vreme ce pentru modernizarea economico-socială există un anumit set de criterii privind nivelul și structura forțelor de producție, organizarea și conducerea, valoarea și structura produsului social, pentru viața politică sensurile modernizării politice se pun în alți termeni, și în consecință și doctrinele constituite în legătură cu acest fapt se situează pe poziții extrem de felurite. Astfel, așa cum afirmă și L.-P. Zăpârțan, dacă în gândirea economică strategia modernizării are numai în ultimă instanță semnificație ideologică, în gândirea politică sensul termenilor este dependent de conținutul forțelor social-politice, al claselor și păturilor unei societăți, al popoarelor și națiunilor³¹. Principalele criterii ale gradului de dezvoltare politică enunțate de Lucian Pye, sunt: diferențierea structurală a politicului în cadrul unei societăți; capacitatea sistemului politic; tendința spre promovarea egalității. Structura politică are un caracter universal³².

---

²⁸ Ibidem, pp. 143-144.

²⁹ Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 123.

³⁰ Viorel Cernica, *op. cit.*, pp. 251-252.

³¹ Liviu-Petru Zăpârțan, *Repere în Știința Politicii. Schița unei teorii generale a politicii*, *op. cit.*, p. 258.

³² L. Pye, *Aspects of Political Development*, Little Brown, Ed. Boston, 1967.

Începând cu anul 1930, împotriva individualismului și totalitarismului se remarcă apariția curentului personalist susținut de scriitori precum E. Mounier, J. Maritain și Tillich, care au fost animați de dorința de a plia politica față de respectul persoanei umane.

E. Mounier a militat pentru valorile Bisericii, ale libertății și pentru demnitatea umană. Dintre elementele care au fost definitorii pentru revoluția personalistă și comunitară amintim: grija manifestată pentru sintetizarea proiectului catolicismului social și al federalismului lui Proudhon; apărarea democrației pluraliste, descentralizarea până la persoană; și eliberarea societății de orice opresiune din partea statului³³. La rândul său, J. Maritain s-a preocupat de instaurarea unei noi ordini creștine întemeiată pe ideea unui umanism integral. Nu este vorba despre promovarea valorilor religiei asupra civilizației, nici ale puterii Bisericii asupra celei civile. Maritain susținea necesitatea instaurării unei democrații în care se să regăsească mesajul evanghelic de egalitate și libertate a fiilor lui Dumnezeu³⁴. Astfel, se poate constata că Maritain și Mounier sunt gânditori catolici care au influențat nu numai doctrina democrat creștină, ci și gândirea pluralistă.

O parte semnificativă din capitolul al doilea este consacrată lui ideilor instituite de Isaiah Berlin care este reprezentantul cel mai de seamă al pluralismului radical. Concepția sa filosofică este centrată pe conceptul de libertate, cu aproape două sute de sensuri identificate de către istoricii ideilor. El examinează două, care au jucat un rol decisiv în istoria omenirii și, crede el, vor continua să o facă pentru mult timp. Primul dintre aceste sensuri, pe care (după mulți gânditori), îl descrie ca „negativ”, este cuprins în răspunsul la întrebarea: „Care este câmpul în interiorul căruia un subiect - individual sau colectiv - trebuie sau ar trebui să fie ceea ce este capabil să facă sau să fie, fără intervenția altuia?” Ce de-al doilea sens, numit „pozitiv”, este conținut în răspunsul la întrebarea: „Pe ce se întemeiază autoritatea care poate obliga pe cineva să facă sau să fie într-un fel sau altul? Aceste două probleme sunt în mod evident diferite deși răspunsurile lor se pot suprapune parțial”³⁵.

Berlin nu pare să adere la valorile individualiste, contractualiste și liberale cărora le demonstrează gravele erori de apreciere la care conduc, mai ales în privința naționalismului considerat – în mod greșit în opinia sa – „produsul efemer al unei dorințe nesatisfăcute de

---

³³ Ph. Braud, Fr. Budeau, *Histoire des idées politiques depuis la Révolution*, Montchrestein, Paris, 1992, pp. 531-534; E. Mounier, *Oeuvres*, Tome I, *Manifeste au service du personnalisme*, Edition du Seuil, Paris, 1936.

³⁴ J. Maritain, *Humanisme integral. Problèmes temporels et spirituels d'une nouvelle chrétienté*, Ed. Aubier, Paris, 1936.

³⁵ Isaiah Berlin, *L'Eloge de la liberté*, Calmann-Lévy, Paris, 1988, pp. 170-171.

auto-determinare”, produs destinat să dispară, „alături de cauzele sale, eliminate la rândul lor prin progresul irezistibil al Luminilor”³⁶.

Berlin afirmă că principiile nu sunt mai puțin sacre doar pentru că nu le putem garanta perenitatea adăugând citându-l totodată pe Schumpeter că „a recunoaște validitatea relativă a propriilor convingeri și ca atare a le apăra este ceea ce distinge omul civilizată de un barbar”³⁷. Strauss îi va reproșa că această idee plasează un mafiot în rândul oamenilor civilizați și pe Platon și Kant în rândul barbarilor. Adăugând familiarul argument logic: a considera ca fiind cel mai mare bine de pe poziția potrivit căreia nu poate exista un bine mai mare înseamnă deci a avea un discurs autodistructiv. Asemănător, pluralismul radical al valorilor incomensurabile face mai multe tipuri de regimuri moral justificabile, după cum a argumentat John Gray. Pluralismul lui Berlin nu îl împiedică, ba mai mult îl obligă să considere că anumite adevăruri nu sunt contingente ci necesare fiind din acest punct de vedere principii superioare. Cunoașterea și înțelegerea adevărate reprezintă o valoare în sine întrucât înțelegerea altor forme de auto-realizare prin exercițiul empatiei imaginative lărgeste orizontul propriilor noastre valori precum și posibilitățile de auto-comprehensiune.

Pentru Berlin, principala justificare a libertății negative și a conștiinței liberale rezidă în faptul că ea permite construirea unei vieți individuale și colective în jurul recunoașterii că valorile incomensurabile nu sunt erori, impasuri sau imperfecțiuni ci deținătoare ale unei semnificații umane reale și inteligibile. Din această perspectivă nicio valoare singură nu este odată pentru totdeauna prioritară, transformată în idol. Această teză relevă semnificația profundă a pluralismului lui Berlin și a afinității sale față de liberalism; filosoful nu doar neagă în toate cazurile că aceeași valoare trebuie să prevaleze asupra altora, ci refuză în mod egal și din aceleași coniderente, antiraționalismul și scepticismul pluraliștilor abstracți pentru care nimic nefiind comparabil, există tot atâtea motive pentru a respinge radical libertatea negativă cât și pentru a o accepta, fiind în final o „afacere de gusturi”³⁸. În acest sens, liberalismul lui Berlin nu este adevărat, ci este „onest” (truthful), ghidat de o ardentă dorință de comprehensiune a oamenilor concreți prin intermediul reprezentărilor proprii.

Poate că acest pluralism care presupune refuzul tiraniei unei singure valori, a unui singur sistem sau concept (de exemplu conceptul de „drepturi” sau cel de „obligație”) adică refuzul tiraniei pluralismului însuși devenit sistem și valoare unică cu un conținut ne-

---

³⁶ Isaiah Berlin, *A contre-courant: essais sur l'histoire des idées*, Albin Michel, Paris, 1988, p. 354.

³⁷ Isaiah Berlin, *L'Eloge de la liberté*, Calmann-Lévy, Paris, 1988, p. 218.

³⁸ A se vedea Isaiah Berlin and Bernard Williams, „Pluralism and Liberalism: a Reply”, în *Political Studies*, XLII, 1994.

negociabil nu este decât un banal apel la virtuțile inter-cunoașterii, moderației și autolimitării, el însuși explicabil prin viața unui tânăr imigrant care „a reușit”, a găsit în Anglia cel mai bun stat din lume, cel mai puțin corupt, cel mai puțin crud, cel mai puțin înclinat spre enormități³⁹.

Într-o lucrare consacrată lui I. Berlin, C. Aarsbergen-Ligtvoet arată că perspectivele istorice și filozofice pe care Isaiah Berlin le-a conferit atât cititorilor săi cât și mediului academic sunt numeroase. Fără îndoială însă cea mai mare contribuție a sa a constat în furnizarea unei noi abordări filozofice, și anume *pluralismul valoric*⁴⁰.

Berlin este considerat în prezent ca părintele fondator al acestei perspective, un curent important în cadrul filosofiei morale și politice contemporane, care a influențat în variate moduri o serie de gânditori contemporani⁴¹.

Gânditorii pluraliști împărtășesc ideea că există o diversitate de valori și finalități în lumea noastră morală și că nu pot exista conflicte între aceste valori. Valorile și finalitățile pe care le urmărim în viețile noastre și pe care le considerăm importante conform cadrelor noastre morale, nu pot fi întotdeauna combinate într-un întreg armonios. Chiar printre oamenii care gândesc și acționează în mod rezonabil având cele mai bune intenții vor exista întotdeauna dezacorduri cu privire la care dintre valorile bune ar trebui să aibă prioritate.

Pluralismul valoare/valoric este un termen pe care Berlin însuși abia l-a folosit, denumindu-l pur și simplu „pluralism”. Termenul a fost dezvoltat ulterior de către autori care au fost inspirați de noile perspective furnizate de Berlin dorind să distingă punctele de vedere proprii de alte tipuri de pluralism, mai puțin conștiente de posibilitatea conflictelor chiar în cadrul ideea de bine.

În eseul său celebru „Două concepte de libertate” (1958) Berlin își descrie poziția filozofică după cum urmează: „Dacă, așa cum cred, scopurile oamenilor sunt multiple, și nu toate dintre ele sunt în principiu compatibile cu fiecare dintre celelalte, atunci posibilitatea conflictului și a tragediei, nu pot fi niciodată eliminate în întregime din viața umană, fie aceasta personală sau socială”⁴².

Locul lui Berlin în teoria politică britanică și europeană se stabilește prin faptul că a evitat accentul instituțional al școlii americane de după război și s-a axat pe fundația

---

³⁹ Interviu acordat pentru *The Observer* în 1990.

⁴⁰ Connie Aarsbergen-Ligtvoet, *Isaiah Berlin, A Value Pluralist and Humanist View of Human Nature and the Meaning of Life*, Rodopi, Amsterdam/New-York, 2006.

⁴¹ John Gray, Stuart Hampshire, John Kekes, Charles Larmore, Steven Lukes, Thomas Nagel, Martha Nussbaum, Joseph Raz, Michael Stocker, Charles Taylor and Bernard Williams, etc.

⁴² Isaiah Berlin, *Liberty*, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 214.

epistemologică a pluralismului. Deși acesta nu a recunoscut o datorie specifică față de gânditorii pluraliști anteriori, principiile pluralismului valoare și incomensurabilitatea au fost centrale în examinarea relației dintre liberalism și pluralism. Cu toate că I. Berlin este cel mai bine cunoscut pentru scrierile sale pe tema libertății, el instituie necesitatea acestei atenții și atitudinea împotriva viziunii moniste⁴³.

Capitolul trei al prezentei lucrări se referă la pluralismul politic în S.U.A. Diversitatea merge mână în mână cu pluralismul. Este foarte ușor să confundăm pluralismul european cu individualismul american, însă cele două sunt diferite. „Visul american” este cel al indivizilor care se luptă pentru succesul individual prin afirmarea talentelor lor individuale. Idealul european este cel al grupurilor care locuiesc împreună în armonie, își negociază diferențele și au grijă de membrii grupurilor. Desigur că atât „visul”, cât și idealul sunt adesea disprețuite în practică, dar acest aspect nu le estompează aura în cultura publică. Acestea ajută la explicarea diferențelor subtile dintre stilul american neoliberal și cel economic colectivizat asociat Europei continentale. La prima vedere, Marea Britanie pare mai apropiată de Statele Unite decât de restul Uniunii Europene, însă „Canalul englez este, în realitate, mult mai bine navigabil decât Atlanticul”⁴⁴.

În decursul a circa 40 de ani, Connolly a ajutat la refacerea în întregime a teoriei pluralismului. Pluralismul a avut mai mult o conotație politică în știința politică americană din anii 60. În lucrarea sa din 1956 „A Preface to Democratic Theory”, Robert Dahl a pus bazele literaturii pluraliste, oferind o viziune particulară a tradiției americane care avea atât implicații politice, cât și sociale. Din punct de vedere politic, pluralismul a oferit o explicație a absenteismului electoral, prin descrierea celor care nu votează ca fiind mulțumiți de sistem. Connolly a intervenit în încercarea de creare a unei discipline a științei politice, prin redefinirea pluralismului, dintr-o teorie conservatoare a ordinii bazate pe *status quo*, într-o teorie radicală a contestației democratice bazată pe o viziune politică progresistă⁴⁵.

Samuel A. Chambers și Terrell Carver fac referire și la lecturi care încep prin a critica ceea ce se știa în 1969 ca fiind pluralismul, dar și la transformarea teoriei pluralismului de către Connolly, în 2005. Autorii arată cum Connolly a respins modelul competiției grupurilor de interese, trecând de presupunerea rawlsiană a „pluralismului rezonabil”. Pentru mulți

---

⁴³ David Schlosberg, “The Pluralist Imagination”, in John S. Dryzek, Bonnie Honig and Anne Phillips, *The Oxford Handbook of Political Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2006, p. 146.

⁴⁴ David Marquand, *The End of the West. The Once and Future Europe*, Princeton Univ. Press, Princeton, 2011, p. 171.

⁴⁵ Samuel A. Chambers, Terrell Carver, Introduction: Politics, theory, and innovation: the writings of William E. Connolly, în Samuel A. Chambers, Terrell Carver (edit.), William E. Connolly, *Democracy, Pluralism and Political Theory*, Routledge, London, New York, 2008, p. 4.

gânditori, pluralismul a devenit un concept static care arată „felul în care se prezintă o societate” sau sugerează o teorie a formării și interacțiunii grupurilor. În viziunea lui Connolly, ethos-ul pluralizării nu numai că aduce în discuție teoriile despre formarea grupurilor și a societății, dar și extinde aria de impact a pluralismului, a pluralizării⁴⁶.

În lucrarea *Ironia Democrației*, Thomas R. Dye și Harmon Ziegler dezbat tema elitismului în Statele Unite, dar se referă și la multitudinea de grupuri care dețin puterea în S.U.A., la competiția dintre acestea, la abuzul de putere, la influențele pe care cetățeanul individual le poate avea asupra cursului evenimentelor naționale în procesul de vot, la susținerea partidelor politice, dar și la alăturarea la interesele de grup – aspecte care sunt incluse de teoria pluralistă⁴⁷. În demersul lor, Thomas R. Dye și Harmon Ziegler recurg la definirea pluralismului, dar și la prezentarea diferențelor dintre elitism și pluralism. În definirea pluralismului, se face referire la situația actuală din politica americană, în care se constată limitele în realizarea tuturor scopurilor democrației: neparticiparea tuturor cetățenilor la procesul de luare a deciziilor care le conturează viața, prevalența preferințelor majorității, dar și faptul că nu întotdeauna sistemul protejează drepturile minorităților, valori precum viața, libertatea și proprietatea, iar șansa de a influența politica publică nu este întotdeauna asigurată. Prin prisma acestor limite, pluralismul reprezintă credința că valorile democratice pot fi păstrate într-un sistem în care multiple elite aflate în competiție determină politica publică prin negociere și compromis, alegătorii fac alegeri semnificative în alegeri, iar noile elite pot câștiga accesul la putere. În acest cadru, „pluralismul caută să afirme că societatea americană este una democratică”⁴⁸.

Pluralismul a asigurat pentru o lungă perioadă de timp descrierea dominantă și idealul politicii americane. Ca descriere, pluralismul portretiza sistemul ca un echilibru de putere între grupurile economice, religioase, etnice și geografice. Fiecare astfel de „grup” are un cuvânt de spus în conturarea construcției decizionale sociale, fiecare dintre ele constrânge și este constrâns în cadrul proceselor de adaptare a grupului și toate grupurile majore împărtășesc un anumit sistem de credințe și valori care încurajează starea conflictuală în cadrul grupului și care permit dizolvarea neînțelegerilor inițiale prin găsirea unor soluții de compromis. Ca ideal, sistemul este celebrat nu pentru că îndeplinește perfect o singură

---

⁴⁶ Idem.

⁴⁷ Thomas R. Dye, Harmon Ziegler, *The Irony of Democracy, An Uncommon Introduction to American Politics*, fourteenth edition, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2009, pp. xix-1.

⁴⁸ Ibidem, pp. 9-10.

funcție, ci pentru că promovează mult mai eficient, decât orice altă alternativă cunoscută, o multitudine de obiective publice și private⁴⁹.

În cuprinsul acestui capitol un loc important a fost ocupat de gânditorii care au pus bazele teoriei pluraliste americane și pe care i-am amintit deja mai sus (Tocqueville, Dahl, Berle, Mills, N.H. Smith, Mill, Rorty, G. Alperovitz, Douglas Pratt, John Gray și alții). De asemenea, în cadrul sistemului american G. Alperovitz, Douglas Pratt, John Gray au scris fiecare despre anumite forme ale pluralismului, precum cea economică, religioasă și etică.

Regândirea pluralismului și democrația pluralistă sunt tratate în raport de pluralizarea politică care este ușor de înțeles întrucât efectele acesteia pot fi văzute peste tot, în fiecare zi, în ciuda faptului că în sine, conceptul de pluralizare politică este unul abstract, precum statul, suveranitatea, societatea civilă, cetatea, polisul, metropolisul și altele. Acesta este motivul pentru care, autorul prezintă în lucrarea sa întreaga poveste a pluralizării politice, dezavantajele sale, strategiile posibile de apărare împotriva acestora, făcând referire în acest din urmă sens la politica mediului la nivel internațional⁵⁰.

În lucrarea sa, H. Koyama analizează pluralismul în contextul globalizării, în termeni de pluralitate a agenților politici și a principiilor, dar și problema guvernantei în cadrul acestei viziuni, făcând astfel referire la Michael Hardt, Antonio Negri și Carl Schmitt. Primii doi autori se referă la actuala ordine globală cu termenul de „Imperiu”, în lucrarea cu aceeași denumire⁵¹. Potrivit acestora, „imperiu” reprezintă „o nouă formă de suveranitate, care reglează schimburile culturale și economice pe glob”, dar care spre deosebire de imperiile din secolele trecute au o întindere care depășește frontierele deja stabilite ale statelor, și în cadrul căruia se regăsesc numeroase identități. „Decentrarea și deteritorializarea” există „peste tot și nicăieri”, angajând într-o „producție biopolitică” producția vieții sociale înseși prin intermediul noilor rețele⁵². H. Koyama face referire la acești autori pentru că regăsește la ei viziunea pluralistă a „constituției politice mondiale” sau altfel spus „noțiunea de constituție mixtă”. Pornind de la această din urmă idee a lui Polibius, de „constituție mixtă”, autorii definesc imperiul ca fiind „multitudinea forțelor politice care îmbracă diverse virtuți, inclusiv monarhice, aristocratice și democratice”. Ordinea globală contemporană se aseamănă, în opinia lor, cu descrierea puterii Imperiului Roman, ca formă supremă de guvernare. Astăzi, când se analizează configurația puterii globale în cadrul numeroaselor sale organisme și

---

⁴⁹ Samuel A. Chambers, Terrell Carver (edit.), William E. Connolly, *Democracy, Pluralism and Political Theory*, op. cit., p. 15.

⁵⁰ Ibidem, pp. 8-9.

⁵¹ Michael Hardt, Antonio Negri, *Empire*, Harvard UP, Cambridge, 2000.

⁵² Ibidem, pp. xi-xii, 3-9, 190.

organizații, se poate recunoaște „structura piramidală compusă din trei părți, fiecare dintre acestea cu diverse nivele”⁵³. Cele trei părți identificate de Hardt și Negri sunt⁵⁴: superputerile (Statele Unite care deține hegemonia asupra utilizării globale a forței și care deși poate acționa singură atunci când este nevoie, alege, de cele mai multe ori, să acționeze în colaborare cu alții, sub cupola Națiunilor Unite; alte națiuni puternice care controlează instrumentele și schimburile monetare globale – aceste state sunt legate între ele prin „organisme privilegiate precum G7 și Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite); rețelele corporațiilor capitaliste transnaționale care s-au extins în cadrul pieței mondiale (care includ și „statele suverane obișnuite”); și grupurile care reprezintă „popoarele globale” și care acționează în interesul acestora (Adunarea Generală a Națiunilor Unite; asociațiile transnaționale și naționale precum sunt cele media, instituțiile religioase, ONG-urile) care sunt „relativ independente” de statele națiuni și care funcționează ca parte a societății civile globale, canalizând nevoile și dorințele multîmilor în forme care pot fi reprezentate în cadrul funcționării structurii globale de putere⁵⁵.

La rândul său, Carl Schmitt se referă la contradicția dintre parlamentarism și democrație. Posibilitatea existenței pluralismului într-o lume globalizată poate fi înțeleasă prin intermediul unor principii politice. În explicarea acestei relații se face trimitere la gândirea politică a lui Schmitt care adesea este asociată cu conceptul de stat ca entitate politică supremă. Atacând înțelegerea pluralistă a statului așa cum a fost aceasta caracterizată de filozofii politici anglo-americani, Schmitt este de părere că în politică, pluralismul poate fi conceput numai la nivel internațional ca pluralism inter-statal. Astfel, frontierele pluralismului trebuie să fie unități politice precum sunt statele: „Pluralitatea statelor ... este ... expresia unui pluralism bine înțeles”. Statul național este caracterizat de unitate sau de trăsătura acestuia de a preveni grupurile aflate în opoziție de la a se transforma în dușmani extremi⁵⁶.

Tema abordată în cuprinsul ultimului capitol o reprezintă „toleranța”. Pornind de la prezentarea semnificației acesteia am trecut la analizarea acesteia la marea gânditoare, pentru ca în final, să ne oprim și asupra relației dintre toleranță, pluralism și drepturile omului. Unii filozofi sunt de părere că virtutea morală a toleranței este imposibilă întrucât necesită ca un

---

⁵³ Ibidem, pp. 309-315.

⁵⁴ Ibidem, pp. 309-311.

⁵⁵ Hanako Koyama, *Political Philosophy and Pluralism in a Globalised World*, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005, pp. 34-35.

⁵⁶ Carl Schmitt, “Ethic of State and Pluralistic State,” în Chantal Mouffe (edit.), *The Challenge of Carl Schmitt*, Verso, London, 1999, pp. 203-204; Hanako Koyama, p. cit., pp. 35-36.

agent să creadă că aceasta are rațiuni decisive ca să se opună activ la ceea ce este rău din punct de vedere moral, dar care să nu acționeze în virtutea acelor rațiuni. Paradoxul toleranței intimidează cadrul obiectiv care însoțește pluralismul cultural⁵⁷. Pluralismul cultural ne arată că diversele concepții sociale, politice sau culturale despre bine pot fi la fel de legitime și că fiecare dintre acestea trebuie respectate, în vreme ce angajamentul față de obiectivul moral implică recunoașterea faptului că judecățile morale nu sunt tratate potrivit prin indiferență, apatie sau inacțiune. Prin urmare, paradoxul sugerează că pluralismul trebuie negat, iar relativismul moral trebuie îmbrățișat⁵⁸. În ceea ce privește dimensiunea morală a pluralismului, analiza toleranței indică, printre altele, faptul că aceasta este de natură pluralistă. Conceptul sau ideea de pluralism este ambiguă din mai multe puncte de vedere. Astfel, atunci când se face referire la pluralism, la posibilitatea de pluralism sau la implicațiile pluralismului trebuie să fie foarte clar în ceea ce privește tipul de pluralism despre care se discută întrucât riscul neînțelegerii este foarte mare. Când se discută despre toleranță, cel puțin una dintre dimensiunile acesteia este pluralistă. Astfel, pluralismul se regăsește printre concepțiile despre bine – care sunt cele mai des întâlnite concepții ale pluralismului, potrivit căreia indivizi, culturi și subculturi diferite care au la bază concepții distincte despre ceea ce înseamnă a avea o viață bună, despre ce este necesar pentru dezvoltarea individuală, și despre cum societatea ar trebui organizată pentru a facilita „înflorirea” membrilor săi. Acest tip de pluralism face ca virtutea toleranței să fie intangibilă. Ronald Sandler și Cynthia Townley se întreabă cum ar trebui să i se răspundă acestui tip de pluralism⁵⁹.

În demersul lor analitic asupra naturii și a limitelor toleranței, autorii au constatat existența unui pluralism teoretic în raport cu diversele tipuri de virtuți. O explicație a susceptibilității teoriei virtuții față de paradoxul toleranței, o reprezintă tendința de a căuta un singur model teoretic care să țină locul tuturor virtuților, anume acele modele care concep virtutea ca excelență intelectuală individuală⁶⁰.

Ronald Sandler și Cynthia Townley sunt de părere că nu trăim într-o lume pluralistă, ci într-o lume a pluralismului. Aceasta înseamnă recunoașterea faptului că este puțin probabil ca un singur principiu sau un anumit set de reguli să poată asigura calea de urmat în toate situațiile și în toate relațiile în care se află sau se angajează indivizii. Concluzia lor este că

---

⁵⁷ Gordon Graham, *Tolerance, Pluralism, and Relativism*, în David Heyd (edit.), *Toleration: an Elusive Virtue*, Princeton University Press, Princeton, 1996, pp. 44-59.

⁵⁸ Ronald Sandler, Cynthia Townley, *A Defense of Tolerance as a Moral Virtue*, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005, p. 4.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 10.

⁶⁰ Julia Driver, *Uneasy Virtue*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

trebuie să fim pregătiți să acționăm pentru dreptate și pentru bine, dar în același timp, trebuie cultivată și sensibilitatea la ambiguitate care caracterizează multe dintre experiențele etice, pentru că nimeni nu este ideal din punct de vedere moral, iar o lume ideală nu există⁶¹.

Toleranța înseamnă acceptarea oamenilor și a practicilor lor chiar și atunci când nu suntem de acord cu aceștia și cu preocupările lor. Toleranța implică o atitudine intermediară între acceptare și inacceptare⁶². Acest statut intermediar transformă toleranța într-un puzzle. Există anumite lucruri, precum crima, care nu ar trebui tolerate. De asemenea, există anumite limite în care trebuie să acționăm pentru a preveni producerea unor lucruri intolerabile, însă pentru aceasta trebuie să renunțăm la toleranță în numele unor valori generale. În alte situații, atunci când ar trebui să fim intoleranți trebuie să încercăm să ieșim din această stare, spre exemplu, în cazul anumitor atitudini rasiale sau etnice. Toleranța, ca atitudine care cere înfrânarea sentimentelor de dezaprobare, este și o cale de a face față unor atitudini care deși nu sunt bune, nu pot fi eliminate⁶³.

Componentele toleranței trebuie privite atât din perspectivă legală, cât și politică. Toleranța presupune recunoașterea drepturilor politice și legale ale oamenilor: dreptul de a vota, de a avea un loc de muncă, de a beneficia de bunurile publice destinate tuturor, precum educația, siguranța publică, protecția sistemului legal, sănătate, etc. În plus, este necesar ca statul să nu aibă o atitudine preferențială față de un anumit grup atunci când distribuie privilegii și beneficii. Autorul este de părere că fiecare grup religios este îndreptățit la protecția și beneficiile acordate de stat. Anumite forme de sprijin sunt însă interzise pentru orice religie, iar altele sunt permise atâta timp cât se acordă tuturor religiilor dintr-o comunitate. Această combinație pare a fi un compromis de natură politică, iar nu o soluție impusă de ideea de toleranță religioasă⁶⁴.

Determinarea valorii toleranței este o problemă care își are justificarea în relația dintre cetățeni care se bazează tocmai pe toleranță. O persoană tolerantă și una intolerantă au o atitudine diferită față de cei cu care nu se află în acord. Atitudinea persoanei tolerante este în sensul că „deși nu sunt de acord, sunt în egală măsură membri ai societății și deci sunt la fel de îndreptățiți la protecția legii și la a-și trăi viața după bunul plac. În plus, niciuna dintre modalitățile de viață ale acestora nu sunt unicele modalități oferite de societate”. Indivizii

---

⁶¹ Ronald Sandler, Cynthia Townley, op. cit., pp. 11-12.

⁶² John Horton, „Toleration as a Virtue”, în David Heyd (edit.), *Toleration: An Elusive Virtue*, Princeton University Press, Princeton, 1996, pp. 28–43.

⁶³ T. M. Scanlon, *The Difficulty of Tolerance. Essays in Political Philosophy*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2003, p. 187.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 189.

intoleranți nu recunosc aceste aspecte. În schimb, aceștia pretind un loc important al valorilor proprii și al modului lor de viață. Cei care nu le împărtășesc viziunile nu sunt „membri cu drepturi depline ai societății” și deci consideră că împotriva lor trebuie să se ia măsuri în numele „protejării societății și a valorilor acesteia”, fie prin intermediul puterii legii penale, fie prin refuzarea oricăror forme de ajutorare publică a unor astfel de grupuri⁶⁵.

Primele referiri la toleranță au fost făcute de Emeric Crucé în lucrarea *Le Nouveau Cynée* (1632), de Locke în *Carta asupra toleranței*, de Montesquieu în *Cartas persas*, de Voltaire în *Tratatul asupra toleranței*, de Turgot în *Cartele asupra toleranței*. La toleranță s-au referit și Thomas Paine, Kant, Pascal, Voltaire, Bayle, Locke, Spinoza, Hobbes, Berlin și alții.

Structura universală a valorii care depinde de reconcilierea credinței în universalitate cu o înțelegere corectă a diversității reale de valori poate oferi cea mai bună speranță de creare o legătură pentru umanitate. Doar astfel pot fi realizate valorile umane pe care le împărtășim. În plus, prin conștientizarea realităților pluralismului are loc protejarea scopului moral și politic al al valorilor. Prin recunoașterea multitudinii stilurilor de viață se poate exprima mai bine conștiința pluralistă. Conflictele dintre valori nu vor fi eradicate, dar pluralismul de valori își va îndeplini rolul pozitiv tocmai prin aducerea sa la lumină de către cei care promovează interesele și valorile tuturor. Astfel, pluralismul de valori reprezintă cea mai potrivită înțelegere teoretică a conflictului moral⁶⁶.

---

⁶⁵ Ibidem, pp. 192-193.

⁶⁶ Mark Sivarajah, Value-pluralism and Human Rights, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005, pp. 76-77.

BIBLIOGRAFIE

1. Aarsbergen-Ligtvoet, Connie, *Isaiah Berlin, A Value Pluralist and Humanist View of Human Nature and the Meaning of Life*, Rodopi, Amsterdam/New-York, 2006.
2. Ali's, Tariq, *The Clash of Fundamentalisms*, Verso, London, 2002.
3. Ali's, Tariq, „The Fundamentals of Fundamentalism”, în *The Drawing Board: An Australian Review of Public Affairs*, 20 June 2003, <http://www.econ.usyd.edu.au/drawingboard/>.
4. Almond, Gabriel A., Verba, Sidney, *The Civic Culture*, Princeton University Press, Princeton, 1963.
5. Almand, G., Coleman, James S., *The Politics of the Developing Areas*, Princeton University Press, Princeton, 1960.
6. Alperovitz, Gar, *America beyond capitalism, The Pluralist Commonwealth*, în vol. Robert Garnett, Erik K. Olsen, Martha Starr (edit.), *Economic pluralism*, Routledge, New York, 2010.
7. Apter, D.E., *Choice and the Politics of Allocation*, Yale University Press, 1971.
8. Apter, D., *Introduction to Political Analysis*, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, 1977.
9. Apter, D.E., *The Political Kingdom in Uganda*, Princeton University Press, Princeton, 1961.
10. Arendt, Hannah, *On Revolution*, Penguin Books, New York, 1963.
11. Babolin, A., Kajon, I., Despre M. Buber, în vol. *Enciclopedia Filosofica*, vol. secondo, Bompiani, Milano, 2006.
12. Bachrach, Peter, *The Theory of Democratic Elitism*, Little, Brown, Boston, 1967.

13. Badie, B., *Le Développement politique*, Ed. Economica, 2e édition, Paris, 1980.
14. Barber, Benjamin R., *The Death of Communal Liberty*, Princeton University Press, Princeton, 1974.
15. Barry, Brian, *Political Argument*, Routledge and Kegan Paul, London, 1965.
16. Bentley, Arthur F., *The Process of Government*, University of Chicago Press, Chicago, 1908.
17. Berelson, Bernard, *Democratic Theory and Public Opinion*, în *Public Opinion Quarterly*, nr. 16, 1952.
18. Berg, Axel van den, Janoski, Thomas, *Conflict Theories in Political Sociology*, în Thomas Janoski, Robert R. Alford, Alexander M. Hicks, Mildred A. Schwartz (edit.), *The Handbook of Political Sociology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
19. Bergson, Henri, *Creative Evolution*, trans. Arthur Mitchell, Dover, New York, 1998.
20. Berle, Adolf, *Power Without Property*, Harcourt, Brace and World, New York, 1959.
21. Berlin, Isaiah, *Political Ideas in the Romantic Age: Their Rise and Influence on Modern Thought*, Pimlico, London, 2007.
22. Berlin, Isaiah, *L'Eloge de la liberté*, Calmann-Lévy, Paris, 1988.
23. Berlin, Isaiah, *Four Essays on Liberty*, editor Henry Hardy, Oxford University Press, Oxford, 2002.
24. Berlin, Isaiah, Excerpts from "My Intellectual Path", în *Four Essays on Liberty*, editor Henry Hardy, Oxford University Press, Oxford, 2002.
25. Berlin, Isaiah, "Does political theory still exist?", în H. Hardy, *Concepts and Categories: Philosophical Essays*, Hogarth Press, London, 1979.
26. Berlin, Isaiah, "The Birth of Greek Individualism", în *Four Essays on Liberty*, editor Henry Hardy, Oxford University Press, Oxford, 2002.
27. Berlin, Isaiah, *A contre-courant: essais sur l'histoire des idées*, Albin Michel, Paris, 1988.
28. Berlin, Isaiah, "The Three Strands in My Life", în *Jewish Quarterly* 27 [2-3], Summer /Autumn 1979.
29. Berlin, Isaiah, Williams, Bernard, „Pluralism and Liberalism: a Reply”, în *Political Studies*, XLII, 1994.
30. Berlin, Isaiah, *Liberty*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
31. Berlin, Isaiah, *The Power of Ideas*, Chatto & Windus, 2000,.
32. Berlin, Isaiah, *The Crooked Timber of Humanity*, John Murray, London, 1990.
33. Berlin, Isaiah, *Crooked Timber of Humanity*, Fontana, London, 1991.

34. Berki, R. N., *The History of Political Thought: A Short Introduction*, Rowman & Littlefield, Totowa, New Jersey, 1977.
35. Bobbio, N., Pluralismo, în *Dizionario di politica*, diretto da N. Bobbio, N. Matteucci, G. Pasquino, Milano, 1992.
36. Bodin, *Colloque entre sept savants qui sont de différents sentiments*, Droz, Ginebra, 1984.
37. Bouchilloux, Hélène, „Tolérance et vérité: le critère philosophique de la compréhension chez Pascal”, în vol. J. C. Zarka, Franck Lessay, John Rogers (edit.), *Les fondements philosophiques de la tolérance*, Presses Univ. de France, Paris, „Fondements de la politique”, 2002, vol. 1.
38. Braithwaite, John, Drahos, Peter, *Global Business Regulation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
39. Branco, Manuel, *Underdevelopment as Cultural Resistance or Culture as Resistance to Underdevelopment*, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005.
40. Braud, Ph., Budeau, Fr., *Histoire des idée politiques depuis la Révolution*, Montchrestein, Paris, 1992.
41. Brownlie, Ian, *Principles of Public International Law*, Fifth Edition, 1998.
42. Buchanan, James M., Tullock, Gordon, *The Calculus of Consent*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1965.
43. Bunce, Valerie, “Comparative Democratization: Big and Bounded Generalizations”, *Comparative Political Studies*, nr. 33, 2000.
44. Butler, David, Stokes, Donald, *Political Change in Britain, Forces Shaping Electoral Choice*, Macmillan, London, 1969.
45. Byrne, Peter, *Prolegomena to Religious Pluralism: Reference and Realism in Religion*, Macmillan, London, 1995.
46. Canovan, Margaret, *Arendt’s theory of totalitarianism: a reassessment*, în vol. Dana Richard Villa (edit.), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*, Cambridge Univ. Press, New York, 2000.
47. Caramella, S., Gomasasca, P., *Despre pluralismul filosofic*, în vol. *Enciclopedia Filosofica*, Vol. Nono, Bompiani, Milano, 2006.
48. Castells, Manuel, *The Information Age, Vol. I: The Rise of the Network Society*, Basil Blackwell, Oxford, 1996.

49. Catlin, George E.G., *The Science and Method of Politics*, Appleton, New York, 1927, în vol. Robert Adcock, Mark Bevir, Shannon C. Stimson (edit.), *Modern Political Science: Anglo-American Exchanges Since 1880*, Princeton Univ. Press, Princeton, 2007.
50. Cernica, Viorel, *Cetatea sub blocada ideii, Schița fenomenologică a istoriei gândirii politice*, Institutul european, Iași, 2005.
51. Chambers, Samuel A., Carver, Terrell, *Introduction: Politics, theory, and innovation: the writings of William E. Connolly*, în Samuel A. Chambers, Terrell Carver (edit.), *William E. Connolly, Democracy, Pluralism and Political Theory*, Routledge, London, New York, 2008.
52. Charles, Sébastien, *Tolerancia Activa y Pasiva Según Voltaire*, în vol. John C. Laursen, José Villaverde (edit.), *Forjadores de la Tolerancia*, Ed. Tecnos, Madrid, 2011.
53. Châtelet, François, Duhamel, Olivier, Pisier, Evelyne, *Dictionnaire des oeuvres politiques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1986.
54. Cherbury, Herbert de, *Le salut du laïc*, Vrin, Paris, 2002.
55. Chong, Dennis, *Collective Action and the Civil Rights Movement*, University of Chicago Press, Chicago, 1991.
56. Conciliul Ecumenic Vatican II, *L'Eglise*, Ed. Du Centurion, Paris, 1965.
57. Cornford, Francis Macdonald, *Before and After Socrates*, Cambridge, 1932.
58. Cox, Kevin R., „Geography, Social Contexts, and Voting Behavior in Wales, 1861-1951”, Allardt, Rokkan (edit.), pp. 117-159, în D. Apter, **Pluralism, III**.
59. Crowder, George, *Liberalism and Value Pluralism*, Continuum, London, 2001.
60. Cutright, Philipps, *National political Development, Its Measurement and Social Correlates*, în vol. *Politics and Social life*, (ed.) N. Polsby, R. Dentler, P. Smith, Houghton Mifflin Company, Boston, 1963.
61. Dahl, Robert A., *Polyarchy*, Yale University Press, New Haven, 1971.
62. Dahl, Robert A., *After the Revolution?*, Yale University Press, New Haven, 1970.
63. Dahl, Robert A., *Pluralist Democracy in the United States*, Rand McNally, Chicago, 1967.
64. Dahl, Robert A., *Who Governs? Democracy and Power in an American City*, Yale University Press, New Haven, 1961.
65. Dahl, Robert A., *Who Guverns?*, Yale University Press, New Haven, 1961.

66. Dahl, Robert A., *A Preface to Democratic Theory*, University of Chicago Press, Chicago, 1956.
67. Dahl, Robert, *Political Man: The Social Bases of Politics*, Anchor Books, New York, 1960.
68. Dahl, Robert A., Lindblom, Charles E., *Politics, Economics and Welfare*, Harper & Brothers, second edition, New York, (1953, 1963) 1976.
69. Dahl, Robert A., Lindblom, Charles E., *Politics and Economic Welfare*, 2nd ed., University of Chicago Press, Chicago, 1976.
70. Dahl, Robert A., Lindblom, C.E., *Politics, Economics and Welfare*, Harper&Row, New York, 1953.
71. Dahrendorf, Ralf, *Class and Class Conflict in an Industrial Society*, Routledge and Kegan Paul, London, 1957.
72. Derrida, Jacques, „Declarations of Independence”, în *New Political Science*, nr. 15, 1986.
73. Derrida, Jacques, *Acts of Religion*, Routledge, New York, 2002.
74. Deutsch, Karl W., *The Nerves of Government*, The Free Press, New York, 1963.
75. Dewey, John, “Democracy and Educational Administration”, *School and Society* , April 1937.
76. DiPalma, Giuseppe, *Apathy and Participation*, The Free Press, New York, 1970.
77. Domhoff, William, *Who Rules America?*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1967.
78. Downs, Anthony, „Why the Government Budget in a Democracy is too Small”, în *World Politics*, XII, nr. 4, Iulie 1960.
79. Driver, Julia, *Uneasy Virtue*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
80. Dryzek, John S., Dunleavy, Patrick, *Theories of the Democratic State*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.
81. Dryzek, John S., Downes, David, Hunold, Christian, Schlosberg, David, Hernes, Hans Kristian, *Green States and Social Movements: Environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
82. Dunleavy, Patrick, *Perspectives on Urban Studies*, în A. Blowers, C. Brooks, P. Dunleavy, L. McDowell (edit.), *Urban Change and Conflict: An Inter-Disciplinary Reader*, Harper & Raw, London, 1982.
83. Dunleavy, Patrick, *Urban Political Analysis*, Macmillan, London, 1980.
84. Duverger, Maurice, *Political Parties*, Methuen, Londra, 1954.

85. Dye, Thomas R., Ziegler, Harmon, *The Irony of Democracy, An Uncommon Introduction to American Politics*, fourteenth edition, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2009.
86. Easton, David, *A Systems Analysis of Political Life*, Wiley, New York, 1964.
87. Easton, David, *A Systems Analysis of Political Life*, Wiley, New York, 1965.
88. Eck, Diana L., *Encountering God. A Spiritual Journey from Bozeman to Banares*, Beacon Press, Boston, 1993.
89. Eckstein, Harry, *Division and Cohesion in Democracy*, Princeton University Press, Princeton, 1966.
90. Eisenstadt, S.N., *Social Differentiation and Stratification*, Scott Foresman, Glenview, 1971.
91. Emerson, Rupert, *From Empire to Nation*, Harvard University Press, Cambridge, 1960.
92. *Encountering Tragedy: Rousseau and the Project of Democratic Order*, Cornell University Press, Ithaca, 1999.
93. Eulau, Heinz, Prewitt, Kenneth, *Labyrinths of Democracy: Adaptations, Linkages, Representations, and Policies in Urban Politics*, Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1973.
94. Evans, Gareth, Mohamed Sahnoun, „The Responsibility to Protect”, în *Foreign Affairs* vol. 81, nr. 6, Nov/Dec 2002.
95. Fenno, Richard, *The Power of the Purse: Appropriations Politics in Congress*, Little, Brown, Boston, 1966.
96. Flathman, Richard, *Pluralism and Liberal Democracy*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2005.
97. Flathman, Richard, *The Public Interest*, Wiley, New York, 1966.
98. Frantzius, Ina von, *World Summit on Sustainable Development Johannesburg 2002: A Critical Assessment of the Outcomes*, în *Environmental Politics*, nr. 13, 2004.
99. Fraser, Nancy, “From Discipline to Flexibilization? Rereading Foucault in the Shadow of Globalization”, în *Constellation*, nr. 10, 2003.
100. Freeman, John R., *Democracy and Markets: The Politics of Mixed Economies*, Cornell University Press, Ithaca, 1989.
101. Frynas, J. George, *Global Monitor: Royal Dutch/Shell*, în *New Political Economy*, nr. 8, 2003.
102. Furnivall, J.S., *Netherlands India*, Cambridge University Press, Cambridge, 1939.

103. Gadamer, Hans Georg, *Philosophical Hermeneutics*, ed. and trans David E. Linge, University of California Press, Berkeley, California, 1976.
104. Galbraith, John Kenneth, *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*, Houghton Mifflin, Boston, 1952.
105. Galbraith, John Kenneth, *The New Industrial State*, Houghton Mifflin, Boston, 1967.
106. Galston, William, *Liberal Pluralism*, Cambridge University Press, London, 2002.
107. Gasset, José Ortega y, *The Revolt of the Masses*, Norton, New York, 1932.
108. Geddes, Barbara, "What do we know about Democratization after Twenty Years?", *Annual Review of Political Science*, nr. 2, 1999.
109. Geertz, Clifford (edit.), „The Integrative Revolution”, în *Old Societies and New States*, The Free Press, New York, 1963.
110. Gerth, H.H., Mills, C. Wright (edit.), *Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York, 1946.
111. Gherardini, B., Despre P. Tilich, în vol. *Enciclopedia Filosofica*, vol. Dedicesimo, Bompiani, Milano, 2006.
112. Giddens, Anthony, *Runaway World: How Globalization is Reshaping our Lives*, Routledge and Kegan Paul, London, 2000.
113. Gierke, Otto, *Natural Law and the Theory of Society*, Cambridge University Press, Cambridge, 1950.
114. Gomasasca, P., Despre pluralismul politic, în vol. *Enciclopedia Filosofica*, Vol. Nono, Bompiani, Milano, 2006.
115. Gow, James, „A Revolution in International Affairs?”, în *Security Dialogue*, vol. 31, nr. 3, 2000.
116. Graham, Allison T., *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little, Brown, Boston, 1972.
117. Graham, Gordon, *Tolerance, Pluralism, and Relativism*, în David Heyd (edit.), *Toleration: an Elusive Virtue*, Princeton University Press, Princeton, 1996.
118. Gray, John, *Cele două fețe ale liberalismului*, Ed. Polirom, Iași, 2002.
119. Gray, J., *Liberalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986.
120. Gray, John, „Where Pluralists and Liberals Part Company”, în *International Journal of Philosophical Studies*, vol. 6, nr. 1, 1998.
121. Gray, John, *Two Faces of Liberalism*, Polity Press, Cambridge, 2001.

122. Griffin, Keith, *Stratégies de développement*, C.D.O.G.D.E., Economica, Paris, 1989.
123. Grotius, Hugo, *Despre dreptul războiului și al păcii*, Ed. Științifică, București, 1968.
124. Grotius, Hugo, *De Jure Belli Ac Pacis Libri Tres*, Vol II., în J.B. Scott, *The Classics of International Law*, trad. de Francis W. Kelsey, Oceana Publications Inc, New York, 1964.
125. Guttman, Amy, Rockefeller, Steven, Walzer, Michael, Wolf, Susan, *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*, Princeton University Press, Princeton, 1993.
126. Habermas, Jürgen, *Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*, MIT Press, Cambridge, 1996.
127. Habermas, Jürgen, *Moral Consciousness and Communicative Action*, MIT Press, Cambridge, 1990.
128. Habermas, Jürgen, *The Postnational Constellation: Political Essays*, MIT Press, Cambridge, 2001.
129. Hampshire, Stuart, *Justice as Conflict*, Duckworth, London, 1999.
130. Hardt, Michael, Negri, Antonio, *Empire*, Harvard UP, Cambridge, 2000.
131. Hartz, Louis (edit.), „A Theory of the Development of the New Societies”, în *The Founding of New Societies*, Harcourt, Brace and World, New York, 1964.
132. Hermann, Margaret, Kegley, Charles, „The Use of U.S. Military Interventions to Promote Democracy: Evaluating the Record”, în *International Interactions*, vol. 24, nr. 2, 1998.
133. Hirst, Paul, *Associative Democracy: New Forms of Economic and Social Governance*, Polity, Cambridge, 1994.
134. Hix, Simon, *Towards a Partisan Theory of EU Politics*, în *Journal of European Public Policy*, vol. 15, nr. 8, 2008.
135. Hobbes, Léviathan, Sirey, Paris, 1971.
136. Honig, Bonnie, *Democracy and the Foreigner*, Princeton University Press, Princeton, 2001.
137. Horowitz, I. L. (edit.), *Power, Politics, and People: The Collected Papers of C. W. Mills*, Ballantine Books, New York, 1961.
138. Horton, John, „Toleration as a Virtue”, în David Heyd (edit.), *Toleration: An Elusive Virtue*, Princeton University Press, Princeton, 1996.

139. Hunter, Floyd, *Community Power Structure*, Doubleday Anchor Books, New York, 1963.
140. Isaiah Berlin en toutes libertes: entretiens avec Ramin Jahanbegloo, Ed. du Félin, Paris, 1990.
141. James, William, *A Pluralistic Universe*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1996.
142. Jänicke, Martin, Democracy as a Condition for Environmental Policy Success: The Importance of Non-Institutional Factors, în William M. Lafferty, James Meadowcroft (edit.), *Democracy and the Environment: Problems and Prospects*, Edward Elgar, Cheltenham, 1996.
143. Janowitz, Morris, *Political Conflict*, Quadrangle Books, Chicago, 1970.
144. Kalyvas, Andreas, "Feet of Clay? Reflections on Hardt's and Negri's Empire," în *Constellation*, nr. 10, 2003.
145. Katzenstein, Peter J., *Small States in World Markets*, Cornell University Press, Ithaca, 1985.
146. Kaufman, Arnold, *The Radical Liberal: New Man in American Politics*, Atherton Press, New York, 1968.
147. Konrad, G., „Chance Wandering”, în *Dissent*, 1990.
148. Koyama, Hanako, *Political Philosophy and Pluralism in a Globalised World*, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005.
149. Laclau, Ernesto, Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, London, 1985.
150. Larmore, Charles E., *Patterns of Moral Complexity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
151. Larmore, Charles, *The Morals of Modernity*, Cambridge University Press, London, 1996.
152. Laursen, John C., Villaverde, José, Introducción, în vol. John C. Laursen, José Villaverde (edit.), *Forjadores de la Tolerancia*, Ed. Tecnos, Madrid, 2011.
153. Lecler, Joseph, *Histoire de la tolérance au siècle de la réforme*, Albin Michel, Paris, 1994.
154. Lehbruch, Gerhard, Concertation and the Structure of Corporatist Networks, în John H. Goldthorpe (edit.), *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Clarendon, Oxford, 1984.

155. Lenski, Gerhard, *Power and Privilege*, McGraw Hill, New York, 1966.
156. Lessing, Nathan le sage, Gallimard, Paris, 2006.
157. Leu, Corneliu, *Reintroducere în personalism - eseuri*, Editura Realitatea, 2000.
158. Levine, Andrew, *The general will. Rousseau, Marx, communism*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1993.
159. Lijphart, Arend, *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*, ediția a II-a, University of California Press, Berkeley, 1975.
160. Lijphart, Arend, „Consociational Democracy”, în Kenneth McRae (edit.), *Consociational Democracy, Political Accomodation in Segmented Societies*, McClelland and Stewart, Toronto, 1974.
161. Lindblom, Charles E., *Politics and Markets: The World's Political-Economic Systems*, Basic Books, New York, 1977.
162. Linz, Juan, „An Authoritarian Regime: Spain”, în Stein Rokkan, Erik Allardt (edit.), *Mass politics: Studies in Political Sociology*, The Free Press, New York, 1970.
163. Lipset, Seymour Martin, *Political Man: The Social Bases of Politics*, Doubleday, Garden City, 1960.
164. Locke, J., *Scrisoare despre toleranță*, în *Tratat despre cărmuire*, Ed. Nemira, București, 1999.
165. Lorwin, Val R., „Segmental Pluralism”, *Comparative Politics*, vol. 3, 1971.
166. Lukes, Steven, *Power*, Macmillan, London, 1974.
167. Lynd, Robert S., Lynd, Helen Merrell, *Middletown in Transition*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1937.
168. Lyotard, Jean-François, „Notes on Legitimation”, în *Oxford Literary Review*, nr. 9, 1987.
169. MacIntyre, Alistair, „Incommensurability, Truth, and the Conversation Between Confucians and Aristotelians about the Virtues” în *Culture and Modernity East-West Philosophical Perspectives*, Eliot Deutsch (edit.), University of Hawaii Press, Honolulu, 1980.
170. Madsen, Richard, Strong, Tracy B., *Introduction: Three Forms of Ethical Pluralism*, în vol. Richard Madsen, Tracy B. Strong (edit.), *The Many and the One, Religious and Secular Perspectives on Ethical Pluralism in the Modern World*, Princeton Univ. Press, Princeton and Oxford, 2003.
171. Manent, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Ed. Humanitas, București, 1992.

172. Mann, Michael, „The Social Cohesion of Liberal Democracy”, în *American Sociological Review*, vol. 35, nr. 3, Iunie 1970.
173. Marcuse, Herbert, *One Dimensional Man*, Beacon Press, Boston, 1964.
174. Maritain, J., *Humanisme integral. Problèmes temporels et spirituels d’une nouvelle chrétienté*, Ed.Aubier, Paris, 1936.
175. Maritain, J., *Humanisme integral: problemes temporels et spirituels d’une nouvelle chrétienté*, Fernand Aubier, 1936 (Trad. - *Integral Humanism: Temporal and Spiritual Problems of a New Chrestendom*, Tr. Joseph W. Evens, Charles Scribner’s Sons, New York, 1968.
176. Maritain, J., *The Range of Reason*, Charles Scribner’s Sons, New York, 1952.
177. Maritain, J., *Man and the State*, University of Chicago Press, Chicago, 1951.
178. Maritain, J., *La loi naturelle et la loi non écrite: text inedit stabilit de Deorges Brazzola*, Fribourg, Suisse, Editions universitaires, 1986.
179. Maritain, J., *Les droits de l’homme et la loi naturelle*, Editions de la Maison française, New York, 1942.
180. Maritain, J., *Les droits de l’homme et la loi naturelle*, Editions de la Maison française, New York, 1942.
181. Marshall, T. H., *Citizenship and Social Class, and Other Essays*, Cambridge University Press, Cambridge, 1950.
182. Marshall, T.H., *Class, Citizenship and Social Development*, Doubleday, New York, 1964.
183. Marquand, David, *The End of the West. The Once and Future Europe*, Princeton Univ. Press, Princeton, 2011.
184. Mayhew, David R., *Congress, the Electoral Connection*, Yale University Press, New Haven, 1974.
185. McClure, K., “On the subject of rights: pluralism, plurality, and political identity”, în C. Mouffe *Dimensions of Radical Democracy*, Verso, London, 1992.
186. McConnell, Grant, *Private Property and American Democracy*, Alfred A. Knopf, New York, 1966.
187. McFarland, Andrew S., *Power and Leadership in Pluralist Systems*, Stanford University Press, Palo Alto, 1969.
188. Meernick, James, „United States Military Interventions and the Promotion of Democracy”, în *Journal of Peace Research*, vol. 33, nr. 4, 1996.

189. Meidinger, Errol E., Forest Certification as a Global Civil Society Regulatory Institution, în Errol E. Meidinger, Chris Elliott, Gerhard Oesten (edit.), *Social and Political Dimensions of Forest Certification*, Forstbuch Verlag, Remagen-Oberwinter, 2003.
190. Michels, Robert, *Political Parties*, The Free Press, Glencoe, 1958.
191. Mill, John Stuart, *On Liberty*, 1859, <http://www.utilitarianism.com/ol/one.html>.
192. Mills, C. W., *The Power Elite*, Oxford Univ. Press, Oxford, (1956) 1959.
193. Mills, C. Wright, *White Collar*, Oxford University Press, New York, 1951.
194. Mogami, Toshiki, *International Organizations*, University of Tokyo Press, Tokyo, 1996.
195. Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, vol. II, Cartea a XXV-a, Ed. Științifică, București, 1964-1970.
196. Mouffe, Chantal, *The Democratic Paradox*, Verso, New York, 2000.
197. Mounier, E., *Oeuvres*, Tome I, *Manifeste au service du personnalisme*, Edition du Seuil, Paris, 1936.
198. Newey, Glen, „Value Pluralism in Contemporary Liberalism”, în *Dialogue*, Nr. 77, 1998.
199. Newmann, Sigmund (edit.), *Modern Political Parties*, University of Chicago Press, Chicago; Kay Lawson, *The Comparative Study of Political Parties*, St. Martin's Press, New York, 1976.
200. Nordlinger, Eric A., *Conflict regulation in Divided Societies*, Center for International Affairs, Harvard University, Cambridge, 1972.
201. Offe, Claus, *Contradictions of the Welfare State*, MIT Press, Cambridge, 1984.
202. Offe, Claus, *New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics*, în *Social Research*, nr. 52, 1985.
203. O'Hagan, Timothy, *Rousseau*, Routledge, London, 1999 (2005).
204. Olson jr., Mancur, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.
205. Parekh, Bhiku, „Theorizing Political Theor”, în *Political Theory in Transition*, Noel O'Sullivan (edit.), Routledge, London, 2000.
206. Pateman, Carole, *Participation and Democratic Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

207. Peceny, Mark, „Forcing Them to Be Free”, în *Political Research Quarterly*, vol. 52, nr. 3, September 1999.
208. Pekkarinen, Jukka, Pohjola, Matti, Rowthorn, Bob, *Social Corporatism: A Superior Economic System?*, Oxford University Press, Oxford, 1992.
209. Pierre, Jon, Peters, B. Guy, *Governance and the State*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2000.
210. Pirie, Madsen, *101 Great Philosophers*, Continuum, London, 2009.
211. Plaw, Avery, *Pluralist Imperialism: The Emergent Paradigm of U.S. Foreign Policy*, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005.
212. Polsby, Nelson W., *Community Power and Political Theory*, Yale University Press, New Haven, 1963.
213. Popper, Karl R., *The Open Society and its Enemies*, Routledge & Kegan Paul, London, 1966.
214. Pratt, Douglas, *Religious Plurality, Referential Realism and Paradigms of Pluralism*, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005.
215. Pratt, Douglas, „Pluralism and Interreligious Engagement: The Contexts of Dialogue”, în *A Faithful Presence, essays for Kenneth Cragg*, David Thomas, Clare Amos (edit.), Melisende Press, London, 2003.
216. Presthus, Robert, *The Organizational Society*, Vintage Books, New York, 1962.
217. Pye, Lucian W., *Politics, Personality and Nation Building*, Yale University Press, New Haven, 1962.
218. Pye, L., *Aspects of Political Development*, Little Brown, Ed. Boston, 1967.
219. Rawls, „Justice as Fairness: Political, Not Metaphysical”, *Philosophy and Public Affairs*, vol. 14, no. 3, 1985.
220. Rawls, John, *A Theory of Justice*, Clarendon Press, Oxford, 1971.
221. Rawls, J., *After Politics: The Rejection of Politics in Contemporary Liberal Political Philosophy*, Palgrave, New York, 2001.
222. Raz, Joseph, *The Morality of Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 1986.
223. Reiss Jr., Albert J. et al., *Occupations and Social Status*, The Free Press, New York, 1961.

224. Rhodes, R.A.W., *Understanding Governance*, Open University Press, Buckingham, 1997.
225. Rhodes, R.A.W., *Policy Network Analysis*, în Michael Moran, Martin Rein, Robert Goodin (edit.), *The Oxford Handbook of Public Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
226. Ricci, David (edit), *Community Power and Democratic Theory*, Random House, New York, 1971.
227. Riker, William H., Ordeshook, Peter C., „A Theory of the Calculus of Voting”, în *American Political Science Review*, vol. 62, Martie 1962.
228. Rorty, Richard, “Cultural Politics and the Question of the Existence of God,” în Nancy Frankenberry (edit.) *Radical Interpretation in Religion*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
229. Rorty, Richard, *Philosophy and Social Hope*, Penguin, Harmondsworth, 1999.
230. Rorty, Richard, *Pragmatism as Romantic Polytheism*, în Morris Dickstein (edit.), *The Revival of Pragmatism*, Duke University Press, Durham, 1998.
231. Rorty, Richard, *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth Century America*, Harvard University Press, Cambridge, 1998.
232. Rousseau, *On the Social Contract: With Geneva Manuscript and Political Economy*, trans. Judith Masters, St Martin's, New York, 1978), vol. 1.
233. Rosenau, Pauline V. (edit.), *Public-Private Policy Partnership*, MIT Press, Cambridge, 2000.
234. Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1941.
235. Sabatier, Paul A., *An Advocacy Coalition Framework of Policy Change and the Role of Policy-Oriented Learning Therein*, *Policy Sciences*, nr. 21, 1988.
236. Sabatier, Paul A., *Policy Change Over a Decade or More*, în Paul A. Sabatier, Hank Jenkins-Smith (edit.), *Policy Change and Learning: An Advocacy Coalition Approach*, Westview, Boulder, 1993.
237. Sabine, Georges H., *A History of Political Thought*, 4th ed., Forth Worth, 1973.
238. Sandler, Ronald, Townley, Cynthia, *A Defense of Tolerance as a Moral Virtue*, în vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005.
239. Sartori, Giovanni, *Parties and Party Systems*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.

240. Scanlon, T. M., *The Difficulty of Tolerance. Essays in Political Philosophy*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2003.
241. Schattschneider, E. E., *The Semi-Sovereign People*, Holt, Rinehart & Winston, New York, 1960.
242. Schlosberg, David, "The Pluralist Imagination", in John S. Dryzek, Bonnie Honig and Anne Phillips, *The Oxford Handbook of Political Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
243. Schmitt, Carl, "Ethic of State and Pluralistic State," in Chantal Mouffe (edit.), *The Challenge of Carl Schmitt*, Verso, London, 1999.
244. Schmitt, Carl, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, MIT Press, Cambridge, 1985.
245. Schumpeter, Joseph Alois, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Routledge, London, (1943) 2003.
246. Schwartzberg, R. G., *Sociologie politique*, Ed. Montchrestien, Paris, 1971.
247. Scruggs, Lyle A., *Institutions and Environmental Performance in Seventeen Western Democracies*, in *British Journal of Political Science*, nr. 29, 1999.
248. Sivarajah, Mark, *Value-pluralism and Human Rights*, in vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005.
249. Sjöblom, Gunnar, *Party Strategies in a Multiparty System*, Studentlitterature, Lund, Sweden, 1970.
250. Slaughter, Anne-Marie, *The Real New World Order*, in *Foreign Affairs*, vol. 76, nr. 5, 1997.
251. Smith, Nicholas H., *Is Monotheism Compatible with Pluralism? Reflections on Richard Rorty's Critique of Religion*, in vol. Avery Plaw (Edit.), *Frontiers of Diversity. Explorations in Contemporary Pluralism*, Rodopi, New York, 2005.
252. Soltan, Karol, *A Marriage of Gandhi and Madison*, *Newsletter of the Committee on the Political Economy of the Good Society*, vol. 2, nr. 1, 1992.
253. Sørensen, Eva, Torfing, Jacob, *Introduction*, in Eva Sørensen, Jacob Torfing (edit.), *Theories of Democratic Network Governance*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007.
254. Swenson, James, *Rousseau, the Revolution and the Republic*, in vol. Holger Ross Lauritsen, Mikkel Thorup (edit.), *Rousseau and Revolution*, Continuum, London, New York, 2011.

255. Tesh, Sylvia N., *New Social Movements and New Ideas*, 1993, în John S. Dryzek, Patrick Dunleavy, *Theories of the Democratic State*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.
256. Tocqueville, *Democracy in America*, în vol. Richard D. Heffner (edit.), Mentor Books, New York, 1956.
257. Trăsnea, Ovidiu, *Probleme de sociologie politică*, Ed. Politică, București, 1975.
258. Truman, David B., *The Governmental Process*, Knopf, New York, 1951.
259. Verba, Sidney, Nie, Norman H., *Participation in America*, Harper&Row, New York, 1972.
260. Walzer, Michael, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*, Basic Books, New York, 1983.
261. Warner, W. Lloyd et al., *Social Glass in America*, Harper Torchbooks, New York, 1960.
262. Weber, Max, *The theory of social and economic organization*, William Hodge, London, 1947.
263. Wennan, Mark, William E. Connolly: *Pluralism without Transcendence*, în *British Journal of Politics and International Relations*, nr. 10, 2008.
264. Wissenburg, Marcel, *Political Pluralism and the State. Beyond sovereignty*, Routledge, London, 2009.
265. Zăpârțan, Liviu-Petru, *Contribuții la critica teoriilor elitare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
266. Zăpârțan, Liviu-Petru, *Doctrină Politică*, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1994.
267. Zăpârțan, L. P., *Repere în știința politicii*, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1992.

